

**Adaletle Yönelmiş
Bir Toplumsal Düzen Olarak Hukuk:
Prof. Dr. Yasemin Işıқтаç Armağarı**

Editör • Doç. Dr. Sercan Gürler

Yayın Kurulu:

Doç. Dr. Sevtap Metin•Doç. Dr. Sercan Gürler•Doç. Dr. Ülker Yükselbaba•
Dr. Öğr. Üyesi O. Vahdet İşsevenler•Dr. Burcu İrem Özkan•Dr. Muzaffer Dülger•
Araş. Gör. Umut Koloş•Araş. Gör. Dilara Yıldırım•Araş. Gör. Miran Çetiner•
Araş. Gör. Beyza Eker•Araş. Gör. Caner Birdal•Araş. Gör. Mehmet Emir Bayraktar

SÜMER KİTABEVİ

ADALETE YÖNELMİŞ
BİR TOPLUMSAL DÜZEN OLARAK HUKUK:
PROF. DR. YASEMİN İŐIKTAÇ ARMAĐANI
Doç. Dr. Sercan Gürler (Editör)

1. Basım: Aralık 2020

ISBN: 978-605-70152-1-1

© 2020, Sümer Kitabevi

Kapak / Sayfa Düzeni: Bülent Eryılmaz

Baskı / Cilt:

Birlik Fotokopi Baskı Ozalit Gıda San. Tic. Ltd. Őti.

Nispetiye Mah. Birlik Sokak No:2

Nevin Arıcan Plaza 1. Levent/BeŐiktaŐ/İstanbul

Tel: (212) 269 30 00

Sertifika No: 20179

SÜMER KİTABEVİ

Sahaflar ÇarŐısı No:2 Beyazıt/ İSTANBUL

Telefon: 0212 528 37 62 Faks: 0212 513 06 34

Yayıncı Sertifika No: 21167

1819 NUMARALI TRABZON ŞER'İYYE SİCİLİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR

Fethi GEDİKLİ*

1819 numaralı Trabzon Şer'ıye Sicilindeki** Akçaabat ve etrafı ile ilgili kayıtları daha önceki bir çalışmamızda çözümlenmeye çalışmıştık¹. Bu yazımızda, tamamını Latin alfabesine çevirdiğimiz ve yayımladığımız bu sicilde (defterde) önemli gördüğümüz bazı hususlara kısaca değineceğiz. 967 işin kaydedildiği bu defterde, çok çeşitli olaylar ve kayıtlarla karşılaşmaktadır. Örnek olarak Trabzon sancakbeyinin Erzurum'da bir muharebe-

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, fgedikli@istanbul.edu.tr.

Yazıyı okuyup görüşlerini ileten İÜ Hukuk Fakültesi'nden Ar. Gör. Rıdvan Abdurrahman Demirtaş, FSMVÜ Hukuk Fakültesi'nden Ar. Gör. Hilal Akmaral Keskin, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Ar. Gör. İbrahim Enes Onat'a teşekkür ederim.

** Bu yazı, yayına hazırladığımız eski tasnifte numarası 1819, yeni tasnifte MŞH ŞCD. D 8514 olan Trabzon Şer'ıyye Sicili için kaleme aldığımız kısmın gözden geçirilmiş bir bölümüdür. Şer'ıyye Sicili için bkz. **Trabzon Kadı Sicilleri Trabzon Mahkemesi MŞH.ŞSC.d.08514 (Eski 1819) Numaralı Sicil (H. 968, 971, 972, 973 / M. 1560'ın 20 Ekiminden başlamak üzere 1566 Nisan ayı ortalarına kadar)**, Haz. Fethi Gedikli, Akçaabat, Akçaabat Belediyesi, 2020.

1 Fethi Gedikli, "1560-1566 Yıllarında Akçaabat ve Köylerinin Sosyal ve Hukuki Durumu", **Akçaabat Yazıları I**, Haz. Fethi Gedikli, İstanbul, Yedirenk Kitapları, 2004, ss. 53-103. Aynı makale için bkz. Fethi Gedikli, **Osmanlı Hukuku -Makaleler-**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2012, ss. 49-114.

de şehit düşmesi, Canca madenleri hakkında bazı bilgiler, kürekçi bedeli, vakıflar hakkında çeşitli bilgiler, veba (taun) hastalığı, ceviz değirmenleri, köylülerin ibadet alışkanlıkları vesaire gibi birçok farklı hususa dair kıymetli bilgiler bu defterde bulunmaktadır.

Birkaç nikâh ve vekâlet akdi Arapça yazılmasına rağmen defterdeki kayıtlar esasen Türkçedir. Ancak Arapça iki cümleden biri Kuran-ı Kerim'de Nisa suresinin 128. âyetinde geçen "Sulh hayırlıdır." anlamında bir tavsiyeyi içeren "es-Sulh hayrun." (26a-2) ile diğeri "Çocuk dünyada ana-babasından hayırlısına tabidir." hükmünü içeren "el-Veledu yettebi'ü hayre'l-ebeveyni [fi'd]-dünyâ." (98a-3)dır.

1819 numaralı defter Hicrî 968, 971, 972, 973 (1560'ın 20 Ekiminden başlamak üzere 1566 Nisan ayının ortalarına kadar) yıllarına tarihli kayıtları ihtiva eder (34a-2)². Bu çalışmada bu 967 kaydın tümü değerlendirilmeyecek, sadece özellikle dikkatimi çeken bazıları üzerinde muhtasar bir şekilde durulacaktır. Sicilde çok çeşitli davaların olduğu görülmektedir. Bunların bir kısmı çeşitli alt başlıklar altında bazı örneklerle birlikte zikredilecektir.

I. KAVRAMLAR, KURUMLAR, OLAYLAR

A. KAVRAMLAR

1. 'Gedügin almak': Bir kayıtta mazul bir Kulle müstahfızı, elinde berat olan bir başkası ile mahsul hususunda anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Anlaşıldığına göre, beratlarda bir karyenin bazı mahsulü birine, bazı mahsulü öbürüne yazılmıştı. Bu kayıttan Akçaabata bağlı Kocagiyo Salari kayesinde arpa, buğday, mercimek vesair hububat ile darı, lazud (mısır) ve üzüm yetiştirildiği ortaya çıkıyor. Bu kayıttan geçen "kendü gedügin almak" tabiri "kendi tahvilinden doğan hakkını almak" anlamı taşımaktadır (39a-4)³.

2 Ahmet Akgündüz, **Şer'îye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümleri**, Cilt 1, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1988, s. 212'de tarih olarak yalnız 972-973 gösterilmiştir.

3 Gedik (gedük) için bkz. Ahmet Akgündüz, "Gedik", **DİA**, Cilt 13, İstanbul, İSAM, 1996, ss. 541-543: "Askerî alanda gedik, savaşı sınıftan sayılmadığı halde terfi ederek zâbit olabilen topçu ve kale muhafızları gibi askerî sınıfların kadroları için kullanılmıştır. Bu rütbelerin efradı belli ve değişmez sayıdadır. Daha ziyade kale muhafızlarına tevcih edilen gedik timarlar bu mânânın kapsamına dahildir ve Osmanlı Devleti'nin başlangıcından beri vardır. Askerî mânada gedik tevcihlerine ilk döneme ait belgelerde rastlamak mümkündür (BA, Ali Emîri - Kanûni, nr. 323)."

2. Gulâm: Sicilde “gulâm-ı şâhî”, “gilmân-ı Arzırûm”, “gulâm-ı Arzırûm” gibi terimler geçmektedir. “Gulâm” sözlükte “erkek çocuk, delikanlı; âzat edilmiş köle, genç hizmetkâr; efendisine bağlı muhafız” anlamlarına gelen Arapça bir addır; çoğulu “gilmân”, “gulme” ve “aglime”dir⁴. Buradaki anlamı padişah kulu, askeridir.

B. KURUMLAR

1. Ehlivukuf ve ehlihibre: Defterde vakit vakit ehlivukuf ve ehlihibrenin görüşlerine başvurulduğu görülmektedir. Yaptığımız taramada 16 kayıta ehlivukuf, 4 kayıta da ehlihibre geçtiği belirlenmiştir. Ehlivukuf genellikle mahallenin bilgisine sahip, görgüsü ve tecrübesi olan mutemed, saygın kişiler (13a-3 ve diğerleri) arasından seçilmektedir. Ehlihibre olarak tayin edilmek için belli konuda özel bir bilgi sahibi olmak aranmaktadır⁵. Karşılaştığımız 4 ehlihibre örneğinden birinde yere sınır (nişan) dikilmişti (28a-4). İkincisinde balık gemilerinin iskeleye gümrüğünü, ihtisâba dellâliyesini ve kantâriyesini verdiği ehlihibre bilgisiyle tespit edilmişti (38a-4). Üçüncüsünde katırın aybının kadim idüğü (60a-3) ve sonuncusunda kabâl edilen şıranın her sâbûruna⁶ karşılık kabâlcı tarafından otuzar akça alına-

4 Mustafa Zeki Terzi, “Gulâm”, *DiA*, Cilt 14, İstanbul, İSAM, 1996, s. 178 vd.

5 Belgelerde geçen “ehlivukuf” ve “ehlihibre”nin birbirinin yerine kullanılabilen eş anlamlı terimler olmadığı; ayrı hususların tespiti için görevlendirildikleri hakkındaki görüş için Ali Himmet Berki, *Hukuk Mantığı ve Tefsir*, Ankara, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1948, s. 221. Bu değerli eser, Türkiye Adalet Akademisi’nce (Ankara, 2018) yeniden basılmıştır. Ayrıca bkz. Ahmet Kılınç, *Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019, 304 s.; Sercan Ayışın, “Osmanlı Devleti’nde Bilirkişilik”, *İÜ Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019, s. 82.

6 Burhan Oğuz bu ölçü birimi için şu bilgileri (bkz. Burhan Oğuz, “Ölçü Teknikleri”, <http://burhanoguz.com/olcu-teknikleri/>, Çevrimiçi atıf, erişim tarihi: 17.11.2019) vermiştir: “Sabur bir nevi tahıl ve şıra ölçüsü. Defterlere göre mahallî Osmanlı şarap ölçüğü sabur idi. Mahallî şarap ölçüklerine baktığımızda, bu hususta tek referans Vazelon 139 Kanunu’nda bulunuyor: Dört kişi kendilerinin ve dedelerinin günahlarının affı ve ruhlarının halâsı için manastıra miktarları vermişler. Bu miktarlar sırasıyla şöyle: 2 pholera, 5 tzarêkia, 1 pholeron ve 1 tzarêkin. Bu ölçüler kesin olarak azalan miktarlarda idiler yani pholeron, bir tzarêkion’dan büyüktü. Psomiaron ile kıyaslayarak, yakın zamanlara kadar devam edegelmiş eski ve mahallî bir tabir aramış: Follis, phöllin; ama tzarêkion Pontos’tan başka yerde görülmeyp aslında İngiliz jar’ından (çömlük, küp) başkası olmuyor. (İngilizce bu sözcük Arabî carra’dan geliyor) ve bundan Rodos giarra’sı (60,662 lt) ve Kıbrıs’ınki (53,88 lt) çıkıyor. Kimi uzmana göre Pontos defterlerinin sabur’u, 53,88 lt.lik tzarêkion’u temsil ediyorsa da bu varsayım karşı çıkanlar da bulunuyor. Kemah ve Erzincan şehirlerinde birer

cağı tespit edilmişti (69b-3). İlgî çekici bir davada (59b-4) şehir zaimi (subaşı), yeni evlenmiş bir kadının “zinâ ile hâricden yüklü (gebe) olup kimesne ahvâlîme vâkıf olmasun” diye evlendiğini iddia etmekte, mahkemece atanan “bu husûsda ehil olan” kadınlar ise kadının gebe olmayıp tertemiz olduğunu haber vermektedir. Bu arada subaşının kendilerinden herhangi bir cerîme alıp almadığı da sorulup sicile yazılmıştır.

Ortahisar müderrisi Mehmed Efendi, satın almış olduğu bir cariyeyi, cariyenin satıştan önce ayıplı olduğunu “kendü diliyle dilin bilen kimesnelere iflâm” etmesi üzerine iade etmiştir (7a-4). Bu hadisede mahkemenin “tercüman” kullandığı anlaşılıyor fakat cariyenin hangi dili konuştuğu tasrih edilmemiştir.

2. Şuhûdulhâl: Sicillerde yer alan “şuhûdulhâl”e dair de bazı yorumlar yapılabilir. Her şeyden önce, Trabzon Şer’iyye sicillerinin ilk beşindeki kayıtların altına “be-mahzar-ı” yazılıp ondan sonra şuhûdulhâlin adları sıralanmıştır. Bazen de “şuhûd”, “be-mahzar-ı şuhûdu’s-sâbık” denilerek önceki adlara yollama yapılmaktadır. Oysa genellikle şer’iyye sicillerindeki kayıtların altına “be-mahzar-ı” kalıbı değil; “şuhûd”, “şuhûdulhâl” veya bir “şın” harfinin kıvrığının uzun bir çizgi biçiminde uzatılarak altına şuhûdulhâlin adları yazılmaktadır. Trabzon’daki uygulamanın, defterin tutulduğu devirde farklı olduğu tespit edilmiştir.

Şuhûd olarak genelde değişmeyen iki ad “nâib” (defterde “nâyib”) Abdülganî bin Abdülcelîl ve “Kâtib” Seyyid Mustafâdır. Torul nâibi, başka nâibler de şuhûd arasında görülür. Bunların yanında üçüncü bir kişi, adı açıkça yazılmayan “Kâtibü’l-hurûf”dur. O zaman, “Kâtib” Seyyid Mustafa, “kâtib” sıfatı olmadan salt “Seyyid Mustafa”, ayrı bir kâtip olmadığına “Kâtib Seyyid Mustafa” diye yazılmaktadır. Şuhûd, 2 kişiden başlayarak 11 kişiye dek çıkmaktadır. Zimmî davalarında şuhûd arasında zimmîler de bulunmaktadır. İki subaşının yer uyuşmazlığında Ertoğdı Kethudanın da diğer beyler arasında şuhûd içinde bulunduğu görülüyor (26a-2). Bu durumda, şuhûdun mahkemede çalışan, askerî sınıftan, cabi, muhızır, nâib, kâtipten oluştuğu gözlemleniyor. Hatta Beylerbeyi Divanının kâtibi Ömer Çelebi de bir-iki davada bu konumdadır. Bir hul’ kaydında (8a-3) şuhûdulhâl 8 kişiden oluşmuş olup epeyce kalabalıktır. Bu kadar çokluk, ihtilafın çözüldüğünün halka yayımı maksadına yönelik olabilir.

meyhane bulunuyordu (XVI. yy’ın ilk yarısı). Bunlar, köylülerin yaptıkları şıraları satan müesseselerdi. Meyhanece satın alınan her sabur şıra, alışın iki misli fiyatına satılıyordu.”

3. Nakl-i şehâde: Defterimizde 10 adet “nakl-i şehâde” kaydı (örnek 10b-2, 10b-4, 37b-1, 48b-1 vs.) mevcuttur. Nakl-i şehâde fıkıh kitaplarında bir bölümcüdür. Bu terim, şahitlerin davanın görüldüğü kadılık dışında başka bir yerde bulunması ve bunların hastalık, yaşlılık vs. sebebiyle davanın görüldüğü kadılığa gelememesi üzerine buldukları yer kadısı önünde tanıklıklarını etmesi, kadının da bu tanıklığı yazıp yazdığını hazır bulunan başka iki götürececek şahide okuması, dolayısıyla bu şahitlerin de mektubun içinde ne yazıldığını bilmesi, kadının mektubu mühürlemesi ve götürececek şahitlere teslim etmesi ile birinci basamağı tamamlanır. Bunun üzerine götürececek şahitler bu mektubu alıp davanın görüldüğü yer mahkemesine ulaştırır ve hasmın önünde kadıya teslim eder. O da mühürünü denetler. O anda götüren şahitler, “Bu mektup filanca kadınıdır, hüküm meclisinde bize okuyup mühürleyip teslim etti.” diye tanıklık ederler. Bu surette kadı mektubu açar ve hasma okur ve içinde yazılana göre hükmünü verir. Dikkat edilsin ki, burada “nakl-i şehâde”yi getiren şahitler, asıl davanın şahitleri değil, yani şahitlerin beyanlarına şahitlik edenlerdir. Ancak hadler ve kısasta nakl-i şehâde kabul olunmaz⁷.

Bir kaydın başlığı da “nâyib siciline göre akça hükm olunmak”tır (25b-3). Bunda nâibin verdiği hüküm teyit edilmektedir.

4. **Kürekçiler:** Defterde kürekçiler ve kürekçi ile ilgili birçok hüküm vardır. Bu konuda yapılacak araştırmalarda şer‘iye sicilleri bakılması gereken bir kaynak olarak temayüz etmektedir.

5. **Öşürleme:** Yine defterde, reayanın isteği üzerine köylülerin mahsulünü öşürlemek için (kabâl etmek için) birçok mahkeme kararı izlenebilmektedir (meselâ 120a-1).

6. **Zamanaşımı:** Yer satışıyla ilgili bir davada zamanaşımının (“zamân mürûr idüp”) 15 yıl olarak uygulandığı açıkça gözlemlenmektedir (meselâ 63b-3).

C. OLAYLAR ve DİĞERLERİ

1. Trabzon sancakbeyinin şehit olması: “Trabzon sancağı beyi iken mahrûse-yi Arzırûmda Kızılbaş-ı bed-ma‘âş muhârebesinde şehîd” olan Mustafa Beyin kızı ve Trabzon sancakbeyi Süleyman Beğ ile evli olan Fatıma Hatunun mehir, iddet nafakası ve sair alacakları mukabilinde bir at ve cariye alıp “kendüye talâk vermek üzere” gerisinden feragat ettiğini görürüz.

7 Kudûri, **Kudûri-i Şerif Tercümesi (Aziziye)**, Terc: Emin Fehim Paşa, 5. bs., İstanbul, Şirket-i Sahhafıye-i Osmaniye Matbaası, 1323, s. 295.

Böylece Süleyman Bey ile Fatma Hatun hul' yoluyla boşanmışlardı (110a-1). Sancakbeyinin şehit düştüğü sözü geçen muharebe, 19 Ekim 1552 günü Safevilerle olan Deve Boynu savaşı olmalıdır⁸. Ahmet Aydın "Erzurum'da Deve Boynu Savaşı ve Şehitler Türbesi" yazısında, adını vermeden Trabzon sancakbeyinin şehit düştüğünü belirtmiştir⁹.

2. Canca Madeni: Defterde Gümüşhanede bulunan Canca madeniyle ilgili olarak iki kayıt (99b-4, 115b-3) mevcuttur. Defterin tutulduğu sırada Gümüşhanedeki Canca madeni faal bir durumdadır. Kanuni devrindeki imar ve iskan faaliyetinden istifade eden Canca maden işletmeleri altın, gümüş ve bakır üretiminde önemli olmuş ve Osmanlı hazinesine ciddi gelir kazandırmıştır ve XVII. yüzyılda Gümüşhane-Canca; "en mücessem ve muazzam mukataalardan" birisi olarak tanımlanmıştır¹⁰.

3. **Yahya Baba Evkafı:** Defterde "merhûm Yahyâ Babanun ibn-i uh-revîsi ve evkâfına mütevellisi olan Alî Beg bin Abdülvehhâb" ifadesi geçiyor. Buradaki Yahya Baba kimdir ve vakfı ne zaman kurulmuştur soruları akla geliyor. Vakfın para vakfı olabileceği veya en azından karma nitelikte olduğu ileri sürülebilir. Çünkü söz konusu kayıta, vakıftan borç para alındığı görülüyor (113b-2). Yahya Baba'nın, Kanuni'nin Trabzon'dan çocukluk arkadaşı Beşiktaşlı Yahya Efendi olabileceği düşünülebilirse de onun çok sonra 4 Mayıs 1571'de ölmesi, oysa H. 25 Şaban 973 / M. 17 Mart 1566 günlü kayıttaki addan "merhum" diye bahsedilmiş olması, bu olasılığı imkânsız kılmaktadır.

4. Taun: 972 / 1565 yılında Trabzon'da taundan (vebadan) zindandaki bir mahpusun, ihtisâb emininin, kazgancı şakirdinin ve hamamcının öldüğü kayıtlara geçmiştir. Büyük bir taun salgını olduğunu, hamam tahvil fiyatının aşağı çekilmesinden anlıyoruz. Çünkü taun yüzünden şehirde büyük boşalma olduğu kayıtlıdır (selhi Şevvâli'l-mükerrerem sene 972: 30 Mayıs 1565, 19b-1). Taun o kadar büyük bir felakettir ki yörede birisine beddua ederken "Taun/tağun girsin içine!" biçiminde ilenme, yaşanan böyle büyük felaketlerin mirasıdır¹¹.

8 Ahmet Aydın, "Erzurum'da Deve Boynu Savaşı ve Şehitler Türbesi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Cilt 16, Sayı 40, 2009, s. 260-263.

9 Ahmet Aydın, **a.g.e.**

10 Bilgehan Pamuk, "XVII. Asırda Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12, Sayı 30, 2006, ss. 167-184.

11 Fethi Gedikli, Yusuf Gedikli, "Kuruçam Köyü Sözlüğü", **Akçaabat Yazıları I**, Haz. Fethi

5. Dirliğin kadı kararıyla iadesi: Kusuru olmayan bir hisar eri, sebpsiz yere dirliğinin elinden alınması üzerine (19a-1) mahkemeye başvurmuştur. Bu olayda mahkemenin “idari işlemin denetimi”ni etkili, çabuk, şahit dinleyerek, uygulama sıkıntısı olmaksızın yaptığı görülmektedir.

6. ‘Bînamâzlar takrîr olunmak’: Bir kez daha hatırlatalım ki, defterdeki tüm kayıtlar üzerinde durulmadığı gibi, tüm ceza kayıtlarının da üzerinde durulmamıştır. Özellikle dikkatimi çeken kayıtları seçtiğimi belirtiyim. Trabzon beylerbeyinin Divanında, şehre geldiği gün “imâret eri ile kavgâ edüp ve mîrlivâ divânında döğülüp habs olunan” Donuzak Akbaba adlı suhtenin yoldaşlarından biri hapsedilmişti. Bu kimse, nefesine iki kefil bulunup hapisten çıkarılmıştır (113a-3). Beylerbeyi Divanında döğülme, kadı kararı olmadan uygulanmış bir “ceza gibi” görülmektedir.

Yine ilginç kayıtların birinde (22b-2), Makavla köylüsünün namazla münasebeti iki kişiden sorulmakta onlar da “Köylü salavâtdan bîhaberdür. Bilmezüz.” diye beyanda bulunmaktadır. Bu kaydın başlığı “bînamâzlar takrîr olunmak” yani “tespit edilmek”tir. Bu iki olay, idarecilerin halka karşı tutumunun çok da mülayim olmadığını gösterir ipuçlarıdır.

7. Ceviz değirmeni: Defterde geçen ceviz değirmeni dikkati çekmektedir. Acaba bu nasıl bir değirmendi; bununla cevizin yağı mı çıkarılıyordu? Gerçekten 22b-4’deki bir sulh hadisesinden bu değirmenin değerli olduğu, taksime konu olmasından ve kullanılması yüzünden işleşiş “güzeşte mahsulü” hususunda 12 sikke-yi filori verilmesinden bellidir. 53a-1’de aynı yerdeki ceviz değirmeni yine çekişme konusudur. Bu kayıttan öğrenildiğine göre, 90 akçaya satılmıştır. 53b-1’den bu ceviz değirmenin 3 taşlı olduğu bellidir. Satışlarda ev, iki ambar yanı sıra ceviz değirmeni de satılmıştır (70a-3). Cevizler Akçaabat (44a-4), Maçka (63b-3) ve Yomra’da görülmektedir. Maçka ile ilgili kayıttan burada bir ceviz fidanı vardı, yel düşürdü diye yeni bir fidan dikmek isteyen bir kimse, sözünü ettiği olayın üzerinden zamanasını süresi olan 15 yıl geçtiği için men edilmiştir.

D. FERMANLAR, FETVALAR

1. Fermanlar vesaire: Defterde bir ferman sureti (Sûret-i hükm-i berây-ı neccârân 33a-3) vardır. Yazılış tarihi 11 Zilkade 972 / 10 Haziran 1565, Trabzona ulaşması 23 Zilhicce 972 / 22 Temmuz 1565 günüdür. Bu hesaba göre, İstanbul’dan bir ferman şehre 42 günde varmıştır. Ferman, Galata’da Tersane-yi Amire’de yapılacak hassa kadırgaları için gemi yapma-

ğa ehil bütün ustaların bulunup âdet üzere kefillenip gecikilmeksizin çavuş ve hisar erenleri refakatinde İstanbul'a gönderilmesiyle ilgilidir. Ustalar ücretlerini Galata emininde olan harç akçasından alacaklardır. Ferman Trabzon'dan Üsküdar'a kadar Karadeniz kıyısındaki kadılar ve dizdarlara gönderilmiştir. Yine merkezden gönderilen bir padişah emri (25a-3) subaşının zeametinin serbest olduğu, kimsenin ona müdahale etmemesini buyurmaktadır.

Angarya olabileceği hatıra gelen otluk (ot) kesilmesinin artık reaya teklif edilmemesine dair Trabzon sancakbeyinin mektubunu, Sürmene nahiyesi divan kâtibi bir zimmî sicile yazdırıyor (35a-4). Bu kayıt, idarenin halkın ve bu arada zimmî tebaanın taleplerine yaklaşımının bir yansıması olarak okunabilir.

Defterde mevcut İspir mirlivâsının arz suretine (37a-2) göre, bizzat topladığı avarız vergilerini Trabzon'a getirip teslim etmesi emredilen İspir kadısı, hastalığı sebebiyle kendisinin gelemeyeceğini bildirmektedir. Bunun üzerine Trabzon kadısı da İspir kadısının şer'î özrü bulunduğunu yazıp topladığı parayı gönderdiğine dair Dergâh-ı muallaya arz gönderip emir istemektedir (37a-3).

2. Fetvalar: Sicilde 3 tane müslümanların, 2 tane gayrimüslimlerin ibraz ettiği, 1 tane de herhangi bir davayla ilişkilendirilmemiş müstakil olarak yazılan (87a-1) 6 adet fetva vardır. Gayrimüslimlerin kadiya getirdiği fetvaların biri Argaliya karyesindeki kilisenin onarıma muhtaç olduğuna dairdir. Öbürü ise bir zimmînin boşadığı karısında kalan küçük kızlarına nafaka ödemekten ise kızlarına nafakasız bakacağına ilişkin beyanı üzerine kızlarının babaya teslimine dairdir. Gayrimüslimlerin yalnızca kadiya gitmediği, şeyhülislam veya müftüye de gittiği görülmektedir.

II. MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ

A. SULH ve GAYRİMÜSLİMLER

Osmanlı mahkeme defterlerinde sulh uygulamaları her zaman yaygın olarak görülür¹². Biraz önce geçen "Sulh hayırlıdır" manasındaki ifade de bunu teşvik içindir. 1819 numaralı defterde de hayli sulh örneği vardır. Bunlardan birinde, davalı olan bir gayrimüslim ile Sümela keşişleri-

12 Bkz. Esra Çetinkaya, **Osmanlı Hukukunda Sulh Sözleşmesi: Üsküdar ve Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre Borç İlişkilerinde Sulh Sözleşmesi (M. 1501-1551/H. 906-958)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

nin arası, şer'îye mahkemesinde ıslah edilmiştir (109a-4). Bu ıslahı ilginç kılan, Kospido köyünden bir papa (papaz) ile Sümela keşişleri arasındaki "kurban" etlerini paylaşmadan doğan çekişmenin önce metropolit önünde sulhla sonuçlanmış olması, ancak daha sonra davacı gayrimüslimin bunu yeterli, güvenli bulmayıp ayrıca bu sulhu şer'îye mahkemesinde sicile geçirme ihtiyacı hissetmesidir. Uyuşmazlık halinde ona uygulama kabiliyeti vermek üzere bu yola başvurulmuş olmalıdır.

Yine bir gayrimüslimin kendi dindaşlarına karşı açtığı davada, davalar, ileri sürülmüş iddiayı inkâr etmişlerdir. Bunun üzerine, kanıtı (beyyinesi) sorulan davacı beyyinesi olmadığını belirterek, davalıların borçsuz olduklarına yemin etmelerini istemiş, davalılar da "varup âyin-i bâtilaları üzre Sonkurca nâm kiliselerinde yemin" etmişlerdir. Bunun üzerine, şer'îye mahkemesince bu konuda davalıların borçsuz olduklarına hükmedilmişti (117a-3). Sonradan bu sicilin tashih gördüğü derkenarda "yemin etmek sadedinde iken 7 sikke-yi filoriye sulh" oldukları notunun düşülmesinden anlaşılmıştır.

B. MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ

Müslim-gayrimüslim ilişkilerinde olağan dışı bir hadise görülüyor. Bir zimmînin "mîralay-ı Trabzon Hamza Begün vakf akçasından karz" aldığını görüyoruz (27a-1). Burada yeri gelmişken, birkaç yerde değindiğimiz gibi, gayrimüslimlerin sorunlarını kadı önüne getirdiklerini gözlemlemiş bulunuyoruz. Bir kayıтта "evli" bir gayrimüslim kadın, müslüman olup bir muhzırla evleniyor. Gayrimüslim kocanın bana İslam arz edilmedi, edilse Müslüman olurum dediği duyularının yayılması üzerine eski kocasına müslüman ol, eşini sana teslim edelim diye mahkeme huzurunda teklif edildiği, onun kabul etmediği sicile geçiriliyor.

Gayrimüslimler için sonraki tarihli defterlerde gördüğümüz farklı tanımlamalar burada yeni yeni oluşuyor denebilir. Adlar yazılırken müslümanlar için olduğu gibi gayrimüslimler için de "bin" (oğlu) kelimesi kullanılıyor. Meselâ Galata sicillerinde gayrimüslimler için kullanıldığını gördüğümüz "veled" sözü 3 kez gayrimüslimler 2 kez de müslümanlar için kullanıldığından ona olumsuz bir anlam yüklemek doğru olmasa gerekir. Olumsuz ibareler olarak bir yerde "âyin-i bâtilamız üzre", "cân cehenneme ısmarlayup" (101b-3), bazı yerlerde "mürde olmak"; metropolit için kullanılan "murdârpelit"¹³ (109a-4) geçmektedir. Bununla birlikte, iki köy rea-

13 Murdar-pelit. Pelit: 1. Pis, kirli, murdar 2. Alçak, rezil. Bkz. İsmail Teoman Güneş,

yasındaki tımar haklarının tahsili için bir vekil atayan Sinan Çavuş reayaya yazdığı mektupta (23b-3) onlara “el-mükerremûn” diye hitap etmiştir.

III. AHVAL-İ ŞAHSİYE MESELELERİ

A. BOŞANMA (TALAK, HUL', TEFRİK)

1. **Talak:** Ebedi bir sorun olan gelin kaynana geçimsizliği de defterimizde yerini almıştır. Bir kayıтта (30b-4) gayrimüslimlerden geliniyle geçinemeyen bir kaynana, oğluna gelinini boşatmak istiyor, oğul da boşamak üzere iken araya girenlerin öğüdüyle vazgeçtiğini mahkeme defterine kaydettiriyor.

Nişanlı (nâmzâd) bir erkek de nişanlısıyla evlenmek istemeyince “nafakası için” kıza 1 filori verip anlaşmıştır (26b-3). Osmanlı uygulamasında nişanlılığın bozulması halinde genellikle erkekler verdikleri mehiri geri alırken,¹⁴ burada kıza “nafakası için” ödeme yapılması, bu ödemeye her ne kadar “nafaka” tabiri yakıştırılsa da, nafakanın evlilikte zevcenin geçimini sağlama veya boşama halinde belli bir süre geçimini sağlama anlamını taşıdığı dikkate alındığında bir “tazminat” niteliği verir gibidir.

2. **Hul' ve Tefrik:** Defterde anlaşarak boşanma demek olan “hul'” (“muhâla'a”) yoluyla boşananlar çoktur. Bu boşanma biçiminde kadın, kocasından olan mehir ve nafaka alacaklarından vazgeçmektedir. Bu boşanma biçimi, “hul'” terimiyle ifade edilmiştir. Hanefi mezhebinde, erkeğin tek yanlı boşaması olan talak ve anılan hul' yolu dışında bir de sınırlı bazı hallerde kadı kararıyla boşanma mümkündür. “Tefrik” terimiyle ifade edilen bu son boşanma biçimi, elimizdeki kayıtlarda (3a-2, 35b-4, 84b-2, 97b-3 ve 98a-3), teknik anlamıyla değil, talak ve hul' yoluyla boşanmanın mahkeme defterine tescil edilmesi ve böylece boşama durumunun artık tartışmadan uzak bir kesinlik kazanması anlamına gelmektedir. Başka deyişle, vaki talak veya hul'un sonuçlarının mahkemede işletilmesi işinin bir parçası olarak, yani talakın, hul'un tespitiyle karı-koca ilişkisinin son bulduğunun mahkemece de ifadesi anlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte, her ne kadar

“Reşad Ekrem Koçu'nun Eserlerinin Söz Varlığı'nın Ortaöğretim Öğrencilerinin Dil Gelişimine Katkıları”, **5. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Tam Metin Kitabı**, ed. Ayşe Banu Karadağ, Elazığ, Asos Yayınevi, Erişime Açıldığı Tarih 2018, s. 158, <http://kayit.asoscongress.com/files/asos2018ist/Filoloji.pdf>, Çevrimiçi atf, erişim tarihi: 25.11.2019. Pelit, Akçaabatın Kuruçam köyünde de “ibadet etmez” ağaç olarak bilinir.

14 Mehmet Akif Aydın, **Osmanlı Aile Hukuku**, İstanbul, Klasik, 2017, s. 44 vd.

3a-2'deki örnekte kocası "gâib" olan kadının mehir ve nafakasından vazgeçip tefriki talep etmiş olması, insanı bu halde teknik anlamında tefrik talep edilebileceği yorumuna götürse de, takip eden kayıta gâib kocanın mehir ve nafakadan vazgeçmesi üzerine vekâletle karısını kesin talak ile boşaması, bunun bir hul' boşanması olduğunu gösterir. Başka bir örnekte, bir danışmendin nikâhında iken "tefrîk olunan" Ümmî adlı kadın yeniden evlenmektedir. Burada "tefrîk olunan" denilmesi, yine muhtemelen mahkemece kayıt altına alınan bir hul' hadisesidir. Mürâhık bir zimmînin karısını hul' yoluyla boşamasının sabit olması üzerine mahkemece "tefrîka hükm olun"muştur (84b-2). Başka bir hul' vakasında (97b-3) ise zevcenin kocasına mehrinden, iddetinden vazgeçmesi yanı sıra *ayrıca* 5 sikke-yi filori vererek boşandığını okuruz ve burada da "avreti bâyin talâk boşadum diyü ikrârı üzre tefriki hükm olunup kayd-ı sicill olun"muştur. Yine "mukaddemâ Sava nâm zimmînün zevcesi iken İslâma gelmekle mezkûr Sava'dan tefrik olunan Münîfe"den söz edilmekte, burada Arapça olarak yazılmış ve yukarıda da geçmiş olan "Çocuk, dünyada ebeveyninden hayırlı olanına tabidir." fehvası gereğince üç küçük kızının İslamına hükmolunup adları Müslüman adlarıyla değiştirilmiştir (98a-3).

Tefrik sözü geçen kayıtlardan çok ilginç olan sonuncusunda (91b-3) ise bir kadın, kocasının başka eşi olmasına rağmen, yoktur deyip aldatıp kendisiyle evlendiğini, Giresun'dan Trabzon'a getirdiğini, buradan da Erzurum'a alıp gitmek istediğini, kendisine türlü ezâlar edip ve "hilâf-ı şer' beni kullanup hâsılı cânım korkdı beni bundan tefrik eylemek kul âzâd etmektür" diye talepte bulunması üzerine mahkemenin kadını "emanete koyduğunu" görürüz. Zevcenin "hilâf-ı şer' beni kullanup" şeklindeki şikayeti, fıkha aykırı cinsî temas anlamını taşır. Davanın daha sonra nasıl çözüldüğü hakkında ancak tahminlerde bulunulabilir¹⁵. Ama hâkimin kadını, korumak amacıyla "emanete koyması", Osmanlı hukukunda böyle bir tedbirin bulunduğunu ve bunun uygulanması için -bugünkü kadın sığınma evlerini çağrıştıran- gerekli düzenin var olduğunu göstermesi bakımından çok dikkat çekicidir.

15 Ebussuud Efendi "Zeyd zevcesi Hind'e envai îzâ' edip (incitip) kadının malumu olsa Zeyd'den tefrika kâdir olur mu? *el-Cevab*: İzâ'dan (incinmeden) ne tarik ile mümkün ise men eylemeğe kâdirdir." yollu fetvasında (Ertuğrul Düздаğ, **Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları**, İstanbul, 1983, s. 54) tefrika karar verir demiyorsa ve onu bir seçenek olarak devreden çıkarıyorsa da "ne tarik ile mümkün ise eylemeğe kâdir" demekle de geniş bir seçenekler yelpazesini açmaktadır. Bu yelpazede, başka şeyler yanında, güçle boşatma da, anlaşmalı boşama (hul') da vardır. **A.e.**, s. 128-129.

B. NAFKA

Bir müslüman küçüğün dedesi de (109a-1) anasında olan 7 yaşındaki çocuğu nafakasız besleyeceğini bildirerek kendi üzerine alıyor. Bir gün sonra çocuğun annesi, ben de nafakasız bakarım deyince çocuk tekrar anasına veriliyor (109a-3). Yukarıda andığımız fetvalardan biri bu konuyla ilgili idi. Hamile olarak talak verilen kadına da hem mevcut çocuğu için 1,5 akça, hem de doğuruncaya kadar kendisi için günlük 2 akça nafaka tayin ediliyor (117b-1). Bir kimse de, öz kızını günlük bir akça nafaka ile kardeşinin karısına teslim etmektedir (26a-3).

C. VEKÂLET

Bugüne değin vekil tayin ederken gerekçe gösterildiğine tesadüf etmemiştik. Bu sicildeki bir kayıta (29b-3), bir zimmi bir başka zimmiyi vekil tayin etmesine “gerekçe” göstermiş, “kendünün dilinde rüknet(?) olup da ‘vâ etmesinde acz izhâr etmekle” bütün davalarının görülmesine vekil tayin etmiştir. Burada iyi okunamayan kelime “kekemelik” manasında “rekâket” olabilir. Sinân Çavuş da birini vekil ederek (23b-2) Hortokop ve Kilaz reayasında olan tımar haklarının vekiline verilmesini talep etmektedir. Bir vekilin vekâletten istifa eyledim yerine “vekâletten kendüyi azl idüp ferâgat eyledüm” dediği (7b-1) “vekâletten vaz gelmek” başlığıyla sicilde yer almıştır. Ermeni mahallesinden bir kızın, Ermeni bir kadını vekil tayin etmesi de (45a-2) dikkat çekicidir. Bir kimsenin de babasının hac vasiyetini yerine getirmek üzere 60 sikke-yi filoriye başka birisini vekil ettiği (115b-4) izlenmektedir.

D. VASİLİK

Sicilde müslümanlar, 4 gayrimüslim çocuğa vasi tayin ediliyor (111a-1) ama sebebi belli değil; o sırada bir gayrimüslim de, kendi dindaşı çocuklara vasi tayin ediliyor. Neden bir kısmına müslüman, ötekilere gayrimüslim vasi tayin edildiği belli değildir. Eğer “müslümanlaşması istense idi” hepsine istikrarlı bir şekilde müslüman vasi tayini gerçekleşmeli idi.

E. MİRAS HUKUKU

Bu arada sadece bir vak’ada (22b-1) Sürmene’nin bir köyü olan Makavla’dan bir zimminin mirasının paylaştırıldığını görüyoruz.

Anası gayrimüslim olan bir kimse, ölmeden önce anasının müslüman olduğu iddiasıyla mirasının kendisine düştüğünü ileri sürerek gayrimüslim-

min tasarrufunda olan evini talep etmektedir (27a-5).

F. MUDÂREBE ve PAYA VERME

Sermaye işletme yollarından olan “mudârebe” sözleşmesinin de (1a-5, 28a-1, 30b-2, 59b-4) 4 kere, onunla benzer olan paya verme sözleşmesinin (25b-1, 95a-1, 107b-4, 108a-1) yine 4 kere görüldüğünü not etmeliyiz. Bu paya verme işlemleri, daha önce Galata’da gözlemlediğimiz gibi umumiyetle gemi reisleri arasında cereyan etmektedir¹⁶.

SONUÇ

Elbette bine yakın “sicil” ihtiva eden 1819 numaralı Trabzon Şer’iye Sicilinin birçok kaydı üzerinde daha geniş şekilde durulabilir ve çeşitli açılardan irdelenebilirdi. Çalışmayı, kitap olarak yayımlarken, bu kısmı biraz daha genişlettik. Bu çalışmada, kocasından kurtulmak isteyen bir kadının mahkemece “emanete konulması”, bugüne kadar başka yerde görmediğim çok ilgi çekici bir bilgidir. Bunun yanı sıra, sipahi ile köylü arasında öşürlemenin nasıl yapıldığı, kadı mahkemesinde görülen gayrimüslimler arası bir davada davalıların kendi kiliselerinde dinî inanışlarına göre yeminlerinin ardından kadı mahkemesinin karar verdiği, vasi tayinleri, ehli-vukuf ve ehlihibrenin yaptığı görevler, bir olayda vekâlet verilirken gerekçe gösterildiği vs. gibi birçok ilgi çekici başka olaylarla da karşılaşılacaktır. Canca madenleri, kürekçiler, ceviz değirmenleri, taunun yol açtığı sıkıntılar, Deve Boynu muharebesinde öldürülen Trabzon sancakbeyi vs. gibi bilgiler bu defterler üzerinde yapılacak araştırmaların bazı şaşırtıcı bilgilere ulaşmayı mümkün kıldığını göstermektedir. Burada yaptığımız kısa bir deneme bile bir mahkeme defterinin ihtiva ettiği konuların çeşitliliğini ve değerini göstermeye kafi gelir kanaatındayız. Daha önce de bazı yazılarımızda¹⁷ bu defterden bazı kayıtları yorumlamaya çalıştığımızı hatırlatarak bu kadar değinme ile yetiniyoruz.

16 Fethi Gedikli, **Osmanlı Şirket Kültürü**, 2. bs., İstanbul, İz, 2018, s. 99-129 (İlk baskı İstanbul 1998, s. 98-119).

17 Fethi Gedikli, “Kadını ‘Boş oll’ diye atmak...”, **Hürriyet Tarih Dergisi**, 24 Aralık 2003; Fethi Gedikli, “Kurban Bayramında Kurbanlı Kaldılar”, **Hürriyet Tarih Dergisi**, 12 Şubat 2003; Gedikli, “1560-1566 Yıllarında Akçaabat ve Köylerinin Sosyal ve Hukuki Durumu”, **Akçaabat Yazıları I**, ss. 53-103. Aynı makale için bkz. Gedikli, **Osmanlı Hukuku -Makaleler-**, ss. 49-114.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet: "Gedik", *DİA*, Cilt 13, İstanbul, İSAM, 1996, ss. 541-543.
- Akgündüz, Ahmet: *Şer'îye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümleri*, Cilt 1, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1988.
- Aydın, Ahmet: "Erzurum'da Deve Boynu Savaşı ve Şehitler Türbesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16, Sayı 40, 2009, ss. 257-276.
- Aydın, Mehmet Akif: *Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, Klasik, 2017.
- Ayişin, Sercan: "Osmanlı Devleti'nde Bilirkişilik", *İÜ Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019.
- Berki, Ali Himmet: *Hukuk Mantığı ve Tefsir*, Ankara, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1948.
- Çetinkaya, Esra: *Osmanlı Hukukunda Sulh Sözleşmesi: Üsküdar ve Bursa Şer'îye Sicillerine Göre Borç İlişkilerinde Sulh Sözleşmesi (M. 1501-1551/H. 906-958)*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.
- Düzdağ, Ertuğrul: *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları*, İstanbul, 1983.
- Gedikli, Fethi: "1560-1566 Yıllarında Akçaabat ve Köylerinin Sosyal ve Hukuki Durumu", *Akçaabat Yazıları I*, Haz. Fethi Gedikli, İstanbul, Yedirenk Kitapları, 2004, ss. 53-103.
- Gedikli, Fethi: "1560-1566 Yıllarında Akçaabat ve Köylerinin Sosyal ve Hukuki Durumu", *Osmanlı Hukuku -Makaleler-*, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2012, ss. 49-114.
- Gedikli, Fethi: "Kadını 'Boş ol!' diye atmak...", *Hürriyet Tarih Dergisi*, 24 Aralık 2003.
- Gedikli, Fethi: "Kurban Bayramında Kurbansız Kaldılar", *Hürriyet Tarih Dergisi*, 12 Şubat 2003.
- Gedikli, Fethi: *Osmanlı Şirket Kültürü*, 2. bs., İstanbul, İz, 2018.
- Gedikli, Fethi, Yusuf Gedikli: "Kuruçam Köyü Sözlüğü", *Akçaabat Yazıları I*, Haz. Fethi Gedikli, İstanbul, Yedirenk Kitapları, 2004, ss. 155-292.

- Güneş, İsmail Teoman: "Reşad Ekrem Koçu'nun Eserlerinin Söz Varlığı'nın Ortaöğretim Öğrencilerinin Dil Gelişimine Katkıları", **5. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Tam Metin Kitabı**, ed. Ayşe Banu Karadağ, Elazığ, Asos Yayınevi, Erişime Açıldığı Tarih 2018, ss. 143-162, <http://kayit.asoscongress.com/files/asos2018ist/Filoloji.pdf>, Çevrimiçi atıf, erişim tarihi: 25.11.2019.
- Kılınç Ahmet: **Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.
- Kudûri: **Kudûri-i Şerif Tercümesi (Aziziye)**, Terc. Emin Fehim Paşa, 5. bs., İstanbul, Şirket-i Sahhafiye-i Osmaniye Matbaası, 1323.
- Oğuz, Burhan: "Ölçü Teknikleri", <http://burhanoguz.com/olcu-teknikleri/>, Çevrimiçi atıf, erişim tarihi: 17.11.2019.
- Pamuk, Bilgehan: "XVII. Asırda Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12, Sayı 30, 2006, ss. 167-184.
- Terzi, Mustafa Zeki: "Gulâm", **DİA**, Cilt 14, İstanbul, İSAM, 1996, ss. 178-180.
- Trabzon Kadı Sicilleri Trabzon Mahkemesi MŞH.ŞSC.d.08514 (Eski 1819 Numaralı Sicil (H. 968, 971, 972, 973 / M. 1560'ın 20 Ekiminden başlamak üzere 1566 Nisan ayı ortalarına kadar), Haz. Fethi Gedikli, Akçaabat, Akçaabat Belediyesi, 2020.